

Broj 1508

700

ZOOLOGIJA

NAPISAO

ŽIVOJIN ĐORĐEVIĆ

PROFESOR UNIVERZITETA

Sveska T.

ZAGREB 1923.

TISAK I NAKLADA HRVATSKOG ŠTAMPARSKOG ZAVODA D. D.

Предговор.

Протекло је пола века, од када је Панчић издао своју зоологију по Милн-Едвардсу, Агасицу и Лајнису. Она је чинила део јестаственице за ученике велике школе и за оно време задовољавала је једну велику потребу; осем тога, по стилу била је једна од најбољих Панчићевих књига. Али баш за то време учињени су највећи напретци у биологији у опште а у зоологији напосе, те се већ од дужег времена осећа потреба за једним уџбеником, који би дао преглед модерних тековина*. — Осем тога, искуство је показало, да највећи део наших ученика не познаје толико стране језике, да се њима може служити и по њима учити. То ће бити један од разлога, што се кроз цео низ година, није добио онај број спремних наставника, какав је могао бити с обзиром на необичну вољу и велики број ученика, који су се посвећивали овим наукама. Па и кад свега тога не би било, неопходна је потреба, да се добије на матерњем језику једна ручна књига, у којој би ма и елементарно, изложени били нови резултати и модерни погледи на зоологију. Стога сам се решио, да издам овај уџбеник зоологије, који чини први део морфологије, коју више од две деценије предајем на нашем универзитету. Надам се, да ће ова књига као и остале, које ће за њом доћи, дати јасан преглед модерних тековина на пољу биологије, систематске зоологије, упоредне анатомије, упоредне ембриологије, цитологије и зоолошке филозофије у ономе обиму и изложене на онај начин, како се то види у признатим класичним уџбеницима на страним језицима. Трудио сам се, да језик буде што чистији и стил што јаснији. Ради тога користио сам се како делима Панчића, тако и преводом Љ. Миљковића, као и другим ра-

* Ту празнину није могла попуњити појава Клаусове зоологије у преводу Љ. Миљковића, једно стога, што је тај превод учињен са застарелог издања, јер је баш у то време припремана израда сасвим новог издања тога класичног уџбеника, друго стога, што у њему има доста преводиочевих стварних грешака и нетачности, а и превод се одликује местимце врло тешким преводним стилем. Па ипак велика је заслуга Миљковића, што је терминологију, којој је основу ударио неумрли Панчић и коју су његови ученици Л. Докић, В. Јовановић, Р. Лазаревић и др. проширили и усавршили, средно и још више разрадио.

довима на нашем језику. А да би при читању интересовање било што веће, додао сам много више, него што је то у страним уџбеницима, теоретска и филозофска разлагања, питања и постављања проблема. Тако ће један ученик, или озбиљан радник наћи у овоме уџбенику изложена многа факта, којих нема у многим страним уџбеницима, или су само назначена. Мислим, да ће овако схваћени план бити привлачнији и да ће радник, жељан факата и проблема, наћи атракције у читању и учењу, као кад би читао што из литературе. Бићу особито задовољан, ако се на овај начин постигне олакшица у раду и у учењу ове од најлешних и најпривлачнијих наука, али која је често одбијала сухопарношћу излагања и претераним речником, који се најчешће не разуме и који није толико ни потребан. На овај начин обрађена, она може послужити као приручна књига природњацима, медицинарима, пољопривредницима, фармацајтима, ветеринарима и филозофима, као и свакоме ономе, који жели стећи стручно знање по властитом самораду. Ако она постигне тај циљ, и ако у њој има доброга, онда за то дугујем поглавито свима оним писцима, на чије сам се радове угледао и из којих сам црпео факта. Сва је моја заслуга у томе, што та факта излажем нашим матерњим језиком, и што држим, да их излажем јасно и верно, без грешака, према садањем стању науке.

С обзиром на овако разноврсну намену, распоред и уређење градива више су разнолики, него што би се то могло допустити у једном уџбенику. И ако сам се трудио, да по обиму не пређем оно, што је остварено у признатим европским уџбеницима: Хертвита, Клаус-Гробена, Боаса и других, ипак су неки делови шири и дубљи. Тако је у општој зоологији, која може послужити као увод у биологију све дотле, док се не добије нарочита књига. Тако је с протозоама, с првима и другим због њихове вредности не само за природњаке, већ за медицинаре. Али су због тога други неки делови скраћени, као н. пр. зглавкари, бодљокошци и други, а међу њима и систематика инсеката, која је само толико заступљена, колико се мора научити.

Све, што се сачувало и могло употребити од слика из превода Клаусове зоологије, унето је овде и још додато доста нових слика. Ако дочекам ново издање, у шта верујем, гледаћу, да и остале слике буду модерније, што је сада немогућно, с обзиром на ову скупоћу.

Др. Живојин Ђорђевић.

Opšti deo.

Predmet i obim zoologije.

Zoologija proučava spoljni izgled i unutrašnju građu životinja. Ona istražuje odnose, koji postoje između građe i njene funkcije, kao i odnose između pojedinih životinja među sobom i sa spoljnim svetom. Pri tome se zoologija ne ograničava samo na proučavanje odraslih životinja, matoraka, već se stara da obuhvati i celokupno razviće sadanjih životinja, kao i istoriju izumrlih životinja, koje su živele u ranijim geološkim periodama naše zemlje.

Ovi razni pravci ispitivanja čine odelite grane zoologije. Tako onaj deo zoologije koji proučava oblike i strukturu organizama i organa zove se morfologija. Ona počinje sa prvim stepenjima životinja i proučava sve što se spolja vidi: veličinu, boju i odnose između pojedinih delova. Ali kako se spoljni oblik ne može da razume bez unutrašnje građe, od koje najčešće zavisi, to se morfologija naslanja na studiju unutrašnje građe, na anatomiju. Na ovom putu ona ide sve do krajnjih elemenata morfoloških, do ćelija. Svuda morfologija izučava oblike i njihove odnose, samo sredstva kojima to postiže različna su, prema tome da li to postiže neposrednim opažanjem (prava, uža morfologija), ili pomoću noža (deskriptivna anatomija), ili uz pripomoć mikroskopa i ostalih složenih metoda (histologija, citologija). Ali se iz ovoga nesme zaključiti, da je morfologija suprotna anatomiji i da prvoj pripada studija spoljne, a drugoj unutrašnje građe. Logika nam nalaže da odbacimo svaku ovakvu deobu, jer su putevi saznanja i metod ispitivanja u oba slučaja potpuno isti. A ovo još i stoga, što ima organa, koji se nalaze u unutrašnjosti životinja i koji prema tome zahtevaju anatomsku studiju, i ako su po postanku spoljni organi. Isto tako ima toliko providnih životinja, da im se bez ikakvih priprema celo-

Odnosi rotatorija i životinja s trohoforom (anelida i mekušaca), kojima se pridružuju briozoe preko foronisa i aktinotrohe jasni su po obliku *Trochosphaera*, koji se odlikuje od normalnog tipa rotifera, što nema stopala, kao što ga nemaju i neki viši rotatori. Za neke zoologe rotatori su bliži pilidiji nemercina nego trohofori i po tome bi senzitivni pol pilidije odgovarao stopalu rotatora. Na taj bi način morfološki položaj jednog rotatora bio s ustima na dolje i sa stopalom na gore, što je, nema sumnje, teže usvojiti.

Isto tako sličnost nekih rotatora (*Pedalion*, *Hexarthra*) s krustaceama verovatno je rezultat pojave sekundarne konvergencije. Preko gastrotriha rotatori imaju veze s nematodesima. Zajednički karakteri bili bi: koža s debelom i bodljivom kutikulom, sincitijalni, epiderm; pravo crevo sa ždrelom, koje je postavljeno hitinom kao i sličnost nefridijalnog organa.

Isto tako postoje nekoliko gledišta o prirodnim vezama brahiopoda. Po starijem, sada odbačenom mišljenju, one bi bile srodne sa školjkama. Ali položaj kapaka kao i cela unutarinja građa govore protiv ovoga, te je sada potpuno odbačena ova veza.

Po drugim, oslanjajući se na sličnost postanka celoma i mezoderma, brahiopode bile bi slične s hetognatama. Ali se sad zna, da baš ti embriogenetski procesi ne mogu da se uzmu za filogenetska posmatranja, jer su najčešće zadobiveni. Stoga i ovo gledište nema više pristalica.

Već je više verovatna srodnost brahiopoda s anelidama i mogli bi se smatrati kao sedenterni anelidi, koji su se utvrdili i tada preobrazili cev u ljušturu sa dva kapka. Ali protiv ovoga govori, što im je segmentisanje tela samo prividno, jer u stvari nisu segmentalni ni telesna duplja, ni spolni organi, ni nervni sistem, ni segmentalni organi. Istina je, da kod nekih brahiopoda (*Rhynchonella*) ima dva para segmentalnih organa, ali se sad zna, da u nekih anelida ima dva para ovih organa u jednom istom članku.

Najviše ima pristalica gledište, po kome su brahiopodi srodni sa briozoama. Tako stopalo brahiopodske larve odgovara delu tela, kojim se utvrđuje briozoa, kao što je izbacivanje toga dela ekvivalentno posuvraćanju plašta brahiopoda. Pa i druga fakta govore za ovo mišljenje kao: sličnost ručica s loforom filaktolemida, sličnost segmentalnih organa i postanak spolnih elemenata na račun celomskog peritoneuma.

Sadržaj.

	Strana		Strana
Предговор	3—4	Simpatičko bojenje	45
Opšti deo		Mimikri	45
Predmet i obim zoologije	5	Seksualno (spolno) odabira- nje	48
Organizam, anorganizam	8	Dokazi filogeniski	48
Biljka i životinja	12	a) Sistematski dokazi	48
Sistem	15	b) Paleontološki dokazi	49
Kratak pregled istorije zo- ologije	18	c) Morfološki dokazi	51
Razviće sistematske zoolo- gije	19	d) Zoogeografski dokazi	56
Razviće morfologije	22	Zamerke teoriji	57
Početak zootomije	23	C. Transformizam posle Dar- vina	60
Period uporedne anatomije	23	Vajsman, teorija panmiksije	61
Princip korelacije organa	24	Germinalna selekcija, ide, determinante	62
Cuvier	25	Biofore	63
Uporedna ontogenija (em- briologija)	26	Neolamarkizam	67
Pregled zoološkog sistema	30	Teorija raseljavanja	69
Istorija postanja (Descen- dentne teorije)	31	Ortogeneza	69
A. Period pre Darvina	31	Naegelijev princip progre- sije	70
Prethodnici Darwinovi	32	Micela	71
Lamarck	33	Ekperimentalno proučavanje varijabiliteta	71
Geološki kontinuitet	35	Razni vidovi varijabiliteta	72
Kontinuitet biološki	35	Modifikacije, fluktuacije	72
B. Darwinova teorija o po- stanku vrsta (Darvini- zam)	36	Ćelija	75
Iskonsko stvaranje	41	Množenje ćelija	85
Uzročne osnove Darvinizma	42	Direktna jedrova deoba (ami- toza)	85
Veštačko odabiranje	42	Indirektno deljenje jedra (mitoza, kariokineza)	86
Prirodno odabiranje. Borba za život	43	1. Profaza	86

	Strana		Strana
2. Metafaza	87	Čulo za mirisanje	154
3. Anafaza	87	Čulo za ukus	151
4. Telofaza	87	Čulo sluha	155
1. Teorija o individualitetu hromozoma	89	Organ vida	158
2. Teorija o kvalitativnoj raznolikosti hromozoma	89	Organi za osvetljenje	160
Tkiva	91	Električni organi	161
Epitelijalno tkivo	93	Opšta istorija razvića	164
Jednoslojan i slojevit epitel	94	Samonicanje, iskonsko stva- ranje	165
Kutikula, hipodermis, tre- plje, bičevi	96	Roditeljsko plodenje	167
Žlezdani epitel	97	Besporno plodenje, deljenje, pupljenje	167
Čulni epitel	98	Spolno plodenje, parteno- geneza, pedogeneza	168
Vezivno tkivo	99	Složeno plodenje, progresivna generacija	170
Čelično vezivo	100	Regresivna generacija	171
Sluzasto vezivo	101	Opšti pojavi pri spolnom plodnju	172
Vlaknasto vezivo	101	Jaje: žumance i jedro	172
Mrežasto vezivo	102	Prosta i složena jaja	173
Rskavica	103	Primarne i sekundarne opne	173
Kost	104	Seme	175
Krv i limfa	107	Sazrevanje jajeta i sperma- tozoida	176
Diapedeza, fagocite, tonsini	111	Postanak spermatozoida	179
Seroterapija, aleksini	112	Proces oplodjenja	180
Mišićno tkivo	113	Teorije nasleđa	183
Sarkoplasma, mioblasta	114	Određivanje spolova	184
Poprečno prugasto vlakno	115	Merogonija	186
Glatko mišićno vlakno	117	Mendelov zakon	186
Živčano tkivo	118	Hromozomska redukcija	187
Refleksni rad, refleksni luk	118	Brazdanje jajeta	191
Živčani centri, neuron, ne- uroglja	119	Prvi oblici embriona: moru- la, blastula, gastrula	195
Organi	123	Teorija celoma i razviće dva srednja lista	198
Homologi i analogi organi	124	Odnos listova u pupljenju	201
Koža, skelet, organi za po- kretanje, mišići	125	Embriologija kao osnova za klasifikaciju	202
Organi za ishranu	127	Razni oblici spolnog razvi- ća	202
Črevni sistem	127	Larveno razviće	203
Organi za disanje	130	Oviparne, viviparne i ovo- viviparne životinje	204
Organi za krvotok	134		
Mokraćni organi (bubrezi)	138		
Spolni organi	142		
Živčani sistem	146		
Čulni organi	152		
Čulo za pipanje	152		

	Strana		Strana
Nega mladunaca i održanje poroda	205	Coccidia	276
Osnovni oblici životinja: asimetrične, sferične, zra- kaste	206	Haemosporidia	277
Bilateralno simetrične	207	Gregarinaria	281
Antimere i metamere; Unu- tarnja i spoljna člankovi- tost; Homonoma i hetero- noma člankovitost	208	Neosporidia, Cnidosporidia	284
Opšti odnosi životinja me- đu sobom i prema spoljnoj sredini	209	Myxosporidia, Microsporidia	287
1. Odnosi životinja prema spoljnoj sredini	209	Actinomyxida, Sarcosporidia	288
2. Odnosi životinja među sobom	211	Infusoria	289
Udruženja, parazitizam	213	Kontinuitet između proto- zoa i metazoa. Mezozoa	298
Simbioza	214	Mezozoa	301
Periodi života i trajanje života	216	Metazoa, Coelenterata	302
Zoogeografija	217	Spongia	304
Primarni i sekundarni fak- tori razmeštaja	219	Cnidaria ili celenterata u strogom smislu	313
Morske životinje: obalske, abisalne i pelaške	223	Hydrozoa (Hydromedusae)	317
Slatkovodne životinje	224	Hydraria, Hydromedusae	322
Vazdušne životinje	225	Tubulario — Anthomedusae	323
Suhozemne životinje	226	Campanulario — Leptome- dusae, Trachymedusae, Narcomedusae	324
Ostrvska fauna	228	Hydrocoralliae, Siphonopho- rae	325
Sistem Slater-Wallace	229	Scyphozoa, Anthozoa, Sey- phopolypi	329
Posebni deo	231	Octocorallia	331
1. Kolo Protozoa u opšte	231	Hexacorallia	333
Rhizopoda	250	Scyphomedusae (Acalephae)	336
Proteomyxa, Acystosporida, azosporida	251	Ctenophorae	342
Zoosporida, Mycetozoa	252	Coeloplana i Ctenoplana	346
Amoebina	254	Embrionalno razviće kni- dara	346
Foraminifera	256	Phylogenija knidara	349
Heliozoa	261	Bilateria u opšte	350
Radiolaria	263	Protostomija, Deuterostomi- ja	352
Flagellata	267	Vermes u opšte	355
Sporozoa	274	Scolecides, Platyhelminthes	357
Coccidaria	275	Turbellaria	358
		Rhabdoceolae, Dendrocoelae	362
		Trematodes	363
		Cestodes	371
		Nemertini	381
		Coelhelminthes, Nemathel- minthes	385
		Nematodes	385

	Strana		Strana
Gordidae, Mermithidae,		Metamerija	422
Acanthocephalae	394	Teorije kormusa, ciklometri-	
Annelida	396	je, psevdometamerije	423
Archianelida	398	Vermidea u opšte	425
Chaetopoda	400	Gephyrea	426
Polychaetae	408	Phoronis	429
Oligochaeta	410	Larva aktinotrocha	430
Hirudinea	412	Bryozoa	431
Embrilogija crva	415	Pterobranchia: Cephalodis-	
Filogenija bilaterija u opšte		cus, Rabdopleura	438
i crva napose	418	Rotatoria	439
Sfenula	419	Gastrotricha i Kinorhyncha	443
Protrohula	420	Brachiopoda	445
Teorije o poreklu mesoder-		Filogenija crvuljaka	450
ma: enterocelna, gonocel-			
na, nefrocelna	421		